

Doğuştan ve Gelişimi ile Sırp Milliyetçiliğinin Dinamikleri The Emergence and Development of Serbian Nationalism and Its Dynamics

Aslı Selefın AYGÜN*

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Ankara-Türkiye. ORCID: 0009-0000-4817-2512

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Aslı Selefın Aygün
E-posta/E-mail:
asliselefinaygun@hotmail.com

Başvuru/Submitted:
17.01.2025
Revizyon Talebi/Revision Requested:
23.02.2025
Son Revizyon/Last Revision Received:
20.03.2025
Kabul/Accepted:
07.04.2025

Atıf/Citation:
Aygün, A. S. (2025). Doğuştan ve Gelişimi ile Sırp Milliyetçiliğinin Dinamikleri. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 7(1), ss. 11-27.
<https://doi.org/10.53425/madergisi.1622196>

ISSN: 2667-4459
E-ISSN: 2667-7911

Özet: Milliyetçilik kavramı, uluslararası ilişkilerde belirleyen ve etkileyen bir unsurdur. Bu durumu, başlangıç olarak Fransız İhtilali kabul edilen milliyetçilik akımı fikrinden itibaren gerek güç dengesinin sağlanmasında gerekse de dünya savaşlarının meydana gelişinde gözlemek mümkündür. Bu bağlamda, Balkan coğrafyasının kozmopolit yapısından kaynaklı milliyetçilik hareketleri de bu bölgenin tarihini etkileyen en önemli olgudur. Primordiyal milliyetçilik unsurlarını bünyesinde barındırarak etno-milliyetçi bir anlayış ile bu coğrafyada hareket eden uluslar, tarihi hatta devletlerin sınırlarını dahi değiştirmiştir. Balkan tarihinin önemli unsurlarından olan Sırp milliyetçiliğinin sonuçları da bu oluşumlarda etkin rol üstlenmiştir. Büyük Sırbistan ideası ile beslenen ulusal ve uluslararası konjonktüre göre değişim gösteren milliyetçilik anlayışı, Sırp halkını gerek mitlerle gerekse de etkili lider ile dinamik tutmayı başarmıştır. Bu bağlamda çalışmada, Sırp milliyetçiliğinin oluşumunun temelleri ortaya konmaya çalışılarak Sırp milliyetçiliğinin tarihsel süreç içerisinde gelişimi, ulusal ve uluslararası dinamikler karşısındaki değişimi; ilk olarak I. Yugoslavya'nın yıkılışına kadar, daha sonra II. Yugoslavya içerisindeki Sırp milliyetçiliğinin gelişimi ve son olarak II. Yugoslavya'nın yıkılışından günümüze kadar olan süreç şeklinde dönemlere ayrılarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Etno-milliyetçilik, Milliyetçilik, Milošević, Sırp Milliyetçiliği, Yugoslavya.

Abstract: The concept of nationalism is a determining and influencing factor in international relations. It is possible to observe this situation in both the establishment of the balance of power and the occurrence of world wars starting from the idea of nationalism, accepted as the French Revolution. In this context, nationalist movements originating from the cosmopolitan structure of the Balkan geography are the most important phenomenon affecting the history of this region. The nations acting in this geography with an ethno-nationalist attitude, incorporating elements of primordial nationalism, have changed history and even the borders of states. The results of Serbian nationalism, one of the important elements of Balkan history, also played an active role in these formations. This understanding of nationalism, which changes according to the national and international conjuncture, nourished by the idea of Great Serbia, has managed to keep Serbian public dynamic with both myths and effective leaders. In this context the study tries to reveal the foundations of the formation of Serbian nationalism, the development of Serbian nationalism in the historical process, its change in the face of national and international Dynamics. It will be tried to be analyzed by dividing it into periods, initially until the collapse of First Yugoslavia, then the development of Serbian nationalism within the Second Yugoslavia and finally the process from the collapse of the Second Yugoslavia to the present day.

Keywords: Ethno-nationalism, Nationalism, Milošević, Serbian Nationalism, Yugoslavia.

Giriş

Milliyetçilik kavramı çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda literatürde genel geçer tanımlar olmasına rağmen tanımsal girişimler birtakım eksiklikleri bünyesinde barındırmıştır. Bu durum tartışma alanlarına zemin hazırlamış ancak bir fikir birliğinin sağlanmasının önüne geçmiştir. Çünkü milliyetçilik kavramı; tarihsel süreci göz önünde bulundurulduğunda, ortaya çıkış şekli, tarihsel arka plan, etnik-kültürel farklılıklar, ideolojik yaklaşımlar, küreselleşmenin çıktıları gibi birçok faktörden etkilenerek uygulanabilirlik ve etkinlik alanlarında değişiklik göstermektedir. Bu sebeple milliyetçilik kavramının ne olduğunun anlaşılabilmesi maksadıyla, stratejik bazı kelimelerin izahına gitmek fayda sağlayacaktır.

Milliyetçilik, millet sözcüğünü doğasında bulundurmaktadır. Fakat millet sözcüğünün açıklanması disiplinlere göre farklılık arz etmektedir. Sosyoloji için “aynı etnik kökene sahip olma bilincini, siyasi sadakat bilinciyle birlikte, grupsal aidiyetin belirleyici unsuru haline dönüştüren insan topluluğu” anlamını taşıırken, hukuk alanında “bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı insanlar topluluğu” manasına gelmektedir (Özçelik, 2018b, s. 7). Çalışmada Sırp milliyetçiliği açıklanmaya çalışılacağı için ulus-devleti oluşturan unsurlardan biri olarak sayılan millet kavramının tanımı dikkate alınacaktır. Bu nedenle millet, “birbirlerine birtakım bağlar ile bağlanmış insanlardan oluşmuş topluluk” (Gözler, 2001, s. 109) şeklinde kabul edilecektir. Tanımda birtakım bağlar ile objektif bir millet anlayışını oluşturan dil, din, ırk birliği kavramları ifade edildiği düşünülmektedir. Fakat bu tanımın yanında subjektif anlayışın da değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Ortak miras, zaferler gibi bir arada bulunmayı sağlayacak etmenlerin varlığına gereksinim duyulmaktadır. Bu bağlamda, Renan’ın fikirlerinden yola çıkılarak milleti, ortak bir geçmişe sahip olmakla beraber, birlikte yaşama isteğine sahip olan insan topluluğu şeklinde tanımlamak gerekir (Gözler, 2001).

Bir diğer farklılık ise millet ve milliyetçilik kavramlarının öncelik sırasındır. Başka bir deyişle, milletlerin mi milliyetçiliği ortaya çıkardığı yoksa milliyetçiliğin mi milletleri bir araya getirdiği konusundaki görüş farklılıklarıdır. Toplulukları bir araya getiren belli amaçlar vardır. Fakat millet olma, millet bilincine sahip olma bu durumdan daha derin inceleme gerektiren bir konudur. Çünkü topluluk ve millet anlamsal benzerlikleri olmasına karşın farklı şeyleri nitelenmektedir. Kısaca, toplulukları bir araya getiren gayeler vardır fakat milletleri bir araya getiren milliyetçilik olgusu değildir. Bu bağlamda Gellner, “Milliyetçilik ulusların kendi kendilerinin bilincine varma süreci değildir; ulusların var olmadığı yerde onları icat eder.” sözleri ile bu fikri desteklemektedir (Anderson, 2020, s. 24).

Milliyetçiliğin ne zaman ortaya çıktığına dair akademik alanda bir fikir birliği bulunmamakla birlikte genel olarak bu bilincin Fransız İhtilali ile 1789’da kendisini tamamladığı kanısı yaygın bir görüştür. Bu bağlamda E. J. Hobsbawm (2020) bu başlangıcı Milletler ve Milliyetçilik adlı eserinde şu şekilde ifade etmektedir:

Avrupa’nın gelişmesinde belirli bir dereceye ulaşıldığında, pasif duran halklar dünyasında yüzyıllardan beri sessiz sessiz olgunlaşmış olan dilsel ve kültürel halk toplulukları boy gösterir. Bunlar kendilerinin tarihsel geleceği olan bir güç olduklarının bilincine varırlar. Bu dilsel ve kültürel halk toplulukları, mevcut olan en yüksek iktidar aracı olarak devlet üzerinde denetim kurmayı isterler ve politik düzeyde kendi kaderlerini tayin etmenin yollarını ararlar. Politik açıdan millet fikrinin doğum günü ve bu yeni bilincin doğum yılı Fransız Devrimi’nin gerçekleştiği yıl olan 1789’dur. (s. 133)

Ortaya çıkışındaki zamansal tartışmanın ötesinde, milliyetçiliğin önemli ve kapsayıcı bir güç olduğu iddia edilmektedir (Gellner, 2013). Bu sebeple, birbirlerinden ayrılan farklı milliyetçilik görüşleri meydana gelmiştir. Fakat Anthony Smith (2004) modern milliyetçilik anlayışlarının geçmiş bağlılıklar ve etnik gruplar göz önünde bulundurulmadan anlaşılamayacağını ifade etmekle birlikte etnik bir kökenin varlığı söz konusu olmadan millet olma sürecinin de yarım kalacağını belirtmiştir. Bu nedenle, 18. yüzyıldan sonra ortaya çıkan milliyetçilik anlayışları da Smith açısından görece modern olarak anlaşılmaktadır. Ancak Smith’e göre milletler ya da milliyetçilik başka bir kültür, örgütlenme ya da ideolojilerden daha fazla tasarlanmış değildir. Aynı zamanda Smith, milliyetçiliğin siyasal ideoloji olarak kabul edilebileceği gibi bir kültür biçimi olarak da değerlendirilebileceğini belirtmektedir.

Ek olarak farklı görüşler vasıtası ile köken, ırk, tarihsel ortaklık gibi olguların etrafında şekillenen farklı milliyetçilik anlayışları da meydana gelmiştir. Bu çeşitliliği birtakım milliyetçi düşünürlerin de farklı bakış açıları ile örneklendirmek gerekirse; milliyetçilik, Smith açısından ideolojik bir hareket, Gellner için siyasi bir ilke, Calhoun perspektifinden bir söylem ve Kedourie için bir doktrindir (Özkırımlı, 2015). Hayes (2015) milliyetçiliği, vatanseverlik ve millî bilincin kaynaşması olarak ifade etmektedir. Eriksen (2004) için milliyetçilik ise eski geleneğin yüceltilerek yeniden tanımlanmasını fakat yeniden meydana getirilmediğini ifade etmektedir. Breuilly ise milliyetçiliği bir siyaset biçimini olarak ifade etmekte ve modern devletin ortaya çıkışı ile ilişkilendirmektedir (Özkırımlı, 2015). Bu milliyetçilik anlayışları literatürde primordialist, etno-sembolcü ve modernist olarak üç kategoride ifade edilmektedir. Fakat Smith (2013) milliyetçilik kuramlarını modernist kuram, daimicilik, ilkçilik ve etnik simgeciler şeklinde dört grupta ifade etmektedir.

Primordialist diğer bir deyişle ilkçi kuram, etnik kimlikleri meydana getiren din, dil, kan bağı gibi unsurların verili (given) olduğunu ve kuşaklar arasında aktarımında fazla değişkenliğe uğramadığını iddia etmektedir (Özkırımlı, 2015). Primordialist milliyetçilik anlayışı, bağı dil, din, gelenek gibi sosyal kavramlara dayandığını doğuştan kazanılan ve doğduğu yer ile akraba ilişkilerinden kaynaklandığını, değiştirilemez bir bağlılık duygusuna sahip olduğunu savunur (Selçuk, 2011). Bu bağlamda, primordialist milliyetçilik anlayışı, aynı özelliklere sahip olan bireylerin daha kolay bağ kurabilmesi sebebi ile etnik grupların ortaya çıkmasını sağladığını savunur (Smith, 1986).

Etno-sembolcü anlayış ise kültüre, mitlere ve sembollere vurgu yaparak duygusal bir birlikteliğe işaret eder (Yanık & Kara, 2016). Ancak Smith'in (1986) milliyetçilik anlayışına göre *ethnie*¹ yalnızca ortak bir isim, soy, tarih, kültür ya da toprağa dayalı bir birleşme ile meydana gelmiş bir halk değil, aynı zamanda kurumsal bir anlam da taşıyan ortak bir kimlik ve dayanışmanın meydana getirdiği topluluktur. Ek olarak Smith'e (2004) göre soy miti olmadan *ethni*elerin varlığını sürdürmeleri oldukça zordur. Aynı zamanda *ethni*elerin geçmişe dair olgusal bilgilerden ziyade ortak bir geçmişin varlığına dair mitlere gereksinim duymaktadırlar. Diğer bir deyişle, genetik bir mirasın yerine ortak bir soy mitine ya da bu durumun inancına ihtiyaç duymaktadırlar ve önemli olan ortak bir soy mitinin varlığına inançtır.

Daimicilerin milliyetçilik görüşü ise milliyetçiliğin 16. yüzyıldan önce de var olduğu yönündedir. Aynı zamanda daimiciler, milliyetçiliğin temellerinin dil ve dinin kültürel kaynaklarında olduğunu ifade etmektedir (Smith, 2013). Modernist kurama göre milliyetçilik, modern süreçler ile birlikte veya modern sürecin bir ürünü olarak oluşmaktadır. Modernist anlayış, eski çağlardaki siyasi, ekonomik ve toplumsal koşulların milliyetçiliği ortaya çıkaracak zemini yaratmadığı için milliyetçiliğin de bu dönemde olamayacağını savunmaktadır (Özkırımlı, 2015). Bu bağlamda modernist kuram, modernleşme süreci ile milliyetçilik kavramını beraber ele alarak modernleşmenin bir ürünü olduğunu savunan bir milliyetçilik yaklaşımıdır (Yahşi, 2017).

Toplumların gelişmişlik düzeyleri de milliyetçilik kavramının açıklanmasında farklılıkların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda, bir araç olarak milliyetçilik figürünün kullanımı ile ihtiyaçların karşılanması, ekonomiyi ve gelişmişlik seviyesini göstermektedir. Bu noktada Balkan coğrafyasının milliyetçilikleri de diğer milliyetçilik türlerinden ayrılmaktadır. Çünkü Balkanlar daha çok etno-sembolcü milliyetçilik anlayışı ile hareket eden gruplara sahiptir. Ayrıştırıcı ve ötekileştirici bir düşünce ile hareket eden etnik grupların tarihsel süreç içerisindeki faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda bu kanıya varılması mümkündür. Etnik temizlik olarak ifade edilen soykırımlardan, kültürel dilsel arınma yollarına, hatta dinde dahi ayrıma gitme hareketleri, bünyesinde milliyetçilik anlayışı barındırır. Bu sebeple ideolojiler, dinler, ırklar gibi ötekileştirme unsurları ayrılıkçı milliyetçiliğin kullandığı birer araçtır. Bu bağlamda, bölgede başka bir devletin ya da milletin izinin silinmek istenmesi, farklı alfabe kullanılması, dili yabancı sözcüklerden arındırma çalışmaları gibi örnekleri

¹ Anthony Smith'in milliyetçilik tanımlamalarında yer vermiş olduğu '*ethnie*' kavramı etnik grup anlamında kullanılmaktadır.

çoğaltılabilecek birçok faaliyet özünde millî kimliği oluşturmayı amaç edinerek milliyetçilik unsurlarını bünyesinde barındırır.

Modernleşme süreci ile bireycilik/birey kavramının da öne çıktığı görülmektedir. Bu durumu bir arada olma millî bilincini tehdit eden bir unsur olarak değerlendirmek mümkündür. Fakat millî kimlik olgusu bu süreci yavaşlatan bir unsur olarak görülebilir. Bu nedenle etnik ve kültür eksenli bir milliyetçilik anlayışı vurgusunda kültürel yozlaşma, asimilasyon gibi durumlar arasında ince bir çizgi vardır. Nihayetinde, aşırılığı faşizme ya da yok olmaya götüren milliyetçilik kavramı, her coğrafya için ayrı ele alınmalı ve geçirdiği evreler göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, çalışmada milliyetçilik anlayışlarından olan etno-sembolcü yaklaşım inceleme konusu olan Sırp milliyetçiliğinin özellikleri ile bağdaştığı için bu alanda değerlendirilerek dönemsel olarak değişim süreci ve faaliyetleri milliyetçilik çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır.

Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri ve II. Yugoslavya Dönemine Kadar Sırp Milliyetçiliği

Fransız Devrimi ile başlangıç tarihi kabul edilen milliyetçilik akımının etkileri devrimin ardından kendini göstermeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesindeki etnik grupların hareketliliği bunu örnekler niteliktedir. 19. yüzyılın başlarından itibaren ortak değerleri vurgulayan ve bu değerlere sahip grupların ulus bilinci oluşmaya başlamıştır. Böylelikle, 1648 Vestfalya Antlaşması ile başlayan ulus-devletlerin meydana gelmesi milliyetçilik düşüncesinde de etkisini göstermiştir. Balkan coğrafyasında da kanlı milliyetçilik örneklerinin yaşanılması, bu coğrafyanın milliyetçilik anlayışının incelenmesini önemli kılmaktadır. Bu bağlamda, milliyetçilik hareketlerinin siyasal bir boyut kazanması ile Balkanlar'daki etnik gruplarda da bağımsızlık istekleri görülmeye başlanmıştır. Balkanlar'da yükselen milliyetçilik hareketini Kemal H. Karpat (2021), şu şekilde ifade etmektedir:

Tarihsel milliyetçilik, genellikle yanlış varsayımlar üzerine kuruludur ve mitlerle beslenir fakat siyasal devletlerin kurulmasında temel bir rol oynama ve insanlık tarihinin gidişini belirleyici bir biçimde etkileme kapasitesine sahip olağanüstü güçlü bir öğretilerdir. Bu savın doğruluğu Balkanlardan başka hiçbir yerde daha açık biçimde kanıtlanamaz. (s. 15)

Balkan milliyetçiliğinin oluşumu din ve dil değerleri üzerinden açıklanabilir. Maria Todorova gayrimüslim grupların kendi milliyetçiliklerini din ve dil değerleri üzerine inşa ettiklerini belirtmiştir (aktaran Çaputlu, 2019). Bu durum ise Osmanlı İmparatorluğu'nun uygulamış olduğu politikaların eleştirilmesine olanak sağlamaktadır. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu dinî açıdan bir müdahalede bulunmayarak bu grupların dinî kimliklerinin korunmasına ve devam etmesine diğer bir deyişle, ona ait hissetmelerine izin vermiştir. Bu sebeple, etnik gruplar dinî kimliklerinin etkisi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun millet sisteminde varlığını korumuştur. Özellikle Balkan coğrafyasındaki etnik grupların ulus oluşturma girişimlerinin aracı olan dil ve dinin korunması ve muhafaza edilmesi üzerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun izlerinin olduğu gerçektir.

Balkan topraklarındaki milliyetçiliğin ulus oluşturmada kullandığı bir diğer araç ise dildir. Aynı dine mensup insanların farklı dillerde konuşması daha ayırıştırıcı bir yol izlenmesine sebep olarak etnik özellikler üzerinden ayrıma gidilmesine neden olmuştur (Çaputlu, 2019). Bu bağlamda, Müslümanların kendilerini ortak bir millet, Ortodoksların da kendilerini tek bir ulus olarak kabul ettikleri bir düzen anlayışının ötesinde Balkanlar'da ayrılıkçı milliyetçilik örnekleri görülmektedir. Din ve dilin etkisinin yanı sıra bölücü faktör olarak etnik köken belirleyici unsur olmuş ve Balkan coğrafyasında milliyetçilik anlayışının şekillenmesini sağlamıştır. Aidiyet duygusunun ötesinde bir benimseme ve kabul ediş bu topraklarda söz konusudur.

Fransız İhtilali ile başladığı kabul edilen milliyetçilik akımının Balkan coğrafyasındaki etkisine ve Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesi altında bulunan topraklardaki milliyetçi hareketlere dair genel olarak bir çıkarıma gidildiğinde, milliyetçiliği, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir kopma/ayrılma dönemi olarak da adlandırmak mümkündür. Milliyetçilik

hareketleri ulusları Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparan bir akım olarak değerdendirilebilir. Aynı zamanda da bu akımın Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak isteyen diğerd devletler açısından da bir araç olarak kullanıldığını görmek mümkündür. Böl-parçala-yönet anlayışı ile Balkanlar'daki etnik grupların ayaklanması, aynı zamanda buna teşvik ve desteğinin de olması ayrılıkçı grupları cesaretlendirmiştir ve nihayetinde bu durum birtakım isyanların da doğmasına sebep olmuştur. Fakat Devrim'den önce Balkan milletleri kendilerini etnik kimlikleri ile ifade etmek yerine Ortodoks, Katolik ya da Müslüman olarak tanımlamışlardır (Mazower, 2017).

Osmanlı İmparatorluğu'nu Balkanlar'dan koparmaya başlayan ilk hareket Sırp milliyetçiliğı ile olmuştur. Dil, din, kültür serbestliğine sahip olarak bağılılıklarını devam ettiren Sırp lar, Rus ve Avusturya'nın casusları tarafından özgürlük ve milliyetçilik algıları üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kıskırtılmaya çalışılmıştır. Bu durum bir sonuç getirerek 1804 yılında başlayan Kara Yorgi² önderliğinde ilerleyen Sırp ayaklanması aralıklarla 1878 yılına kadar devam etmiştir. Bu ayaklanma hareketleri Osmanlı İmparatorluğu içinde Sırp ların bir sonuç elde etmesi yönünde ilerleyiş göstermiştir. Çünkü 1812 yılında yapılan Bükreş Antlaşması ile milliyetçilik ayaklanmaları sonucunda birtakım ayrıcalıklar elde eden toplum Sırp lar olmuştur. Sürecin devamında ise Sırp lar 1829 Edirne Antlaşması ile özerkliklerini kazanmışlardır (Ugarkovic, 2017). Özerkliklerini kazanma sürecinde gerçekleştirmiş oldukları ikinci isyanın (1814) lideri de Miloş Obrenoviç'tir (Abdula, 2013). Bu nedenle, Obrenoviç önderliğinde devlet bilincinin adımları atılmaya başlandığı söylenebilir.

Sırp ların toplumsal düzene karşı başlayan milliyetçilik hareketlerinin, özgürlük fikri ile birleşerek büyümeye başladığını bu dönemde gözlemlemek mümkündür. Bunun nedenleri açık şekilde sıralanacak olursa, öncelikli olarak Fransız İhtilali'nin etkileri ve sonrasında Rus ve Fransızların kıskırtmaları sayılabilir. Ek olarak Osmanlı'daki zayıflama ve yenicilerin Sırp larla karşı tutumlarının sebep olduğu da söylenebilir. Ayrıca Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında cereyan eden savaşlar incelendiğinde, bu savaşların Sırp topraklarında gerçekleşmesinin Sırp ların ayaklanması için uygun zemini yaratmış olabileceğı olasıdır.

Öte yandan, anahtar kavram olarak milliyetçilik ortaya çıktığı yerlerden adını alarak üç farklı yapıda tanımlanabilmektedir: Batı Avrupa, Orta Avrupa ve Doğı Avrupa. Bu milliyetçilik yapılarından Batı Avrupa milliyetçilik anlayışı burjuva sınıfı ile paralellik göstermekte ve Fransa, İngiltere gibi devletlerde örnekleri görülmektedir (Korkmaz, 2021). Milliyetçilik fikrinin halk üzerindeki etkisi dönem olarak sadece Batı Avrupa medeniyetlerinde gözlemlenmektedir. Diğerd milliyetçilik yapılarında böyle bir süreç görülmemekle birlikte, dinin milliyetçilik üzerindeki etkisinde de diğerd anlayışlardan Batı Avrupa milliyetçilik anlayışı ayrılmaktadır. Çünkü aydınlanma ile birlikte sekülerleşmenin getirisi olarak devletin dinden ayrılması ve akılcılığın ön plana çıkarılması milliyetçilik kavramı üzerinde de farklılaşmalara zemin hazırlamıştır. Ayrıca Orta ve Doğı Avrupa'da merkezi bir kurumun olmayışı da milliyetçilik anlayışlarının temel sorununu oluşturmaktadır ve bu durum Orta Avrupa'da ulusal birlik oluşumunu sağlarken Doğı Avrupa'da ulusal devletlerin meydana gelmesini sağlamıştır (Korkmaz, 2021).

Sırp ların ve Balkan coğrafyasındaki birçok devletin oluşumu Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile gerçekleşmiştir. Bu antlaşma ile Sırp lar bağımsızlıklarını kazanırken, Bulgaristan devleti kurulmuş, Karadağ ve Romanya'nın da bağımsız olmaları sağlanmıştır. Fakat bu anlaşmanın şartlarının revize edilmesi maksadıyla düzenlenen Berlin Konferansı'nda Ayastefanos Antlaşması geçersiz kılınarak yerine Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Sırbistan'ın bağımsızlığı resmen tanınmıştır. Böylelikle Sırp lar artık uluslararası arenada Sırbistan devleti olarak rol üstlenmeye başlamıştır.

Uluslararası arenada rol üstlenen Sırp ların milliyetçilik anlayışında primordialist milliyetçiliğıne ait araçları görmek mümkündür. Fakat bu durumun ötesinde, etno-sembolcü Sırp milliyetçiliğı yaklaşımın temel argümanlarından olan dil faktörünün, Sırp millî bilincinin aşılmasında daha fazla bir önem teşkil ettiğı söylenebilir. Çünkü Sırp tarihi yazılarının temel özelliklerinden birini epik değerdler içeren bir anlatıma sahip olması oluşturmaktadır

² Sıradan bir çoban ve domuz tüccarı olduğuna dair bilgiler bulunan, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı gerçekleşen ilk Sırp milliyetçi hareketinin öncüsüdür. Aynı zamanda bağımsızlık kazanıldıktan sonra Sırbistan'ı uzun dönem yönetmiş olan Karađorđević Hanedanı'nın atası olarak tarihte bilinmektedir.

(Stojanović, 2016). Bu bağlamda, Sırp milliyetçiliğinin oluşumunda dilin, aidiyet duygusunun çok daha ötesinde bir yer işgal ettiğini söylemek olasıdır. Çünkü düşünür, yazar ve dilbilimci olan Dositej Dimitrije Obradović (1742-1811) Sırp'ların modernizasyon sürecinde öncü olmuştur ve Sırp dili ve edebiyat alanında çalışmaları ile ön plana çıkan Obradović, Sırp tarihinde modernleşmenin öncüsü olarak kabul edilmektedir (Marković, 2011). Aynı değerinde Obradović gibi, Sırp milliyetçiliğinde bir diğer öncü ve en büyük reformcu olarak Vuk Stefanović Karadžić (1787-1864) kabul edilmektedir (Çaputlu, 2019). Karadžić, Sırp'ları dine bağlılık yönünden ziyade Güney Slav diyalektiği Štokavica kullanımına göre tanımlamıştır (Kenar, 2005). Dolayısıyla, Ortodoks inancına sahip olan kişilerin Sırp kabul edilmesi yerini Štokavica ile konuşan herkesin Sırp olarak tanımlanmasına bırakmıştır. Aynı zamanda Karadžić, 1814 yılında Sırpça gramer kitabı, 1818'de sözlük ve 1847 yılında da İncil'in modern Sırpça versiyonunu yayınlamıştır (Wachtel, 2009).

Smith (2015), aydınların ve sanatçıların milliyetçiliğin geliştirilmesinde daha etkin belirleyici olduklarını savunmaktadır. Çünkü Smith'e göre birçok milliyetçi hareket dilbilimci, tarihçi, filozof ya da şairlerden oluşan çevrelerde doğmuş, sonrasında yazarlar, sanatçılar ve müzisyenler bu kişilerin düşüncelerine somut biçimler kazandırmışlardır. Bu bağlamda, dil ekseninde bir Sırp milliyetçiliği inşa edildiğini söylemek mümkündür. Örneğin; Karadžić 1848 yılında yayımladığı "*Srbi svi i svuda (Sırp'lar ve her yerdedir)*" adlı makalesi ile Bosna Müslümanlarının birer Müslüman Sırp olduklarını ifade etmiştir (aktaran Babuna, 2009). Nitekim, bu durumun da milliyetçiliğin gölgesi altında kimlik çatışmalarının güçlenmesine sebep olduğu söylenebilir.

Sırp milliyetçiliğinde önemli bir yere sahip olan dil milliyetçiliği tutumu, Orta Avrupa milliyetçilik anlayışına sahip olan Alman milliyetçiliği ile benzerlik göstermektedir. Dil milliyetçiliğinin yanı sıra Sırp milliyetçiliğini bir araya getiren faktörler arasında sayılan dinin ve kilisenin Sırp milliyetçiliği için önemli bir rol üstlendiği de yadsınamaz bir gerçektir. Bu dönemde kilise Sırp'ları bir araya getiren temel bir araçtır. Çünkü Ortodoks dini, kiliseye sahip olmayan bir milletin kendi devletinin de olamayacağı fikrini savunmaktadır (Yalçın, 2021). Bu durum ise milliyetçilik tanımlamasında yer alan duygu boyutuna işaret eder niteliktedir. Çünkü kilise, Sırp'ları bir araya getirirken aynı zamanda da onların koruyucusu ve sahip olması gereken bir değer olarak Sırp milliyetçiliğinde yer almıştır. Sırp milletini koruyan, yücelten ve bir arada tutan bir kurum örneği olarak bu bağlamda Sırp Kilisesini görmek yanlış olmayacaktır. Kilisenin yanı sıra değinilen dilin millî bilinç aşılmasındaki rolü, Büyük Sırbistan fikrine sahip olunması ile birleşince etkinliğini de arttırdığını söylemek mümkündür. Büyük Sırbistan fikri ise Sırp milliyetçi ideolojinin mevcut sınırları dışarısında kalan tarihsel arka plana da dayandırılan Sırp'ları tek bir çatı altında toplama düşüncesini ifade etmektedir. Aynı zamanda bu birleşme gerçekleştirilirken sınırların tayininde tarihsel bağlam, milliyetçilik anlayışı, kimlik ve kültürel miras rol oynamaktadır. Bu duruma ek olarak Karadžić'in dil ekseninde Štokavica kullanımına göre sınır tayini de Büyük Sırbistan ideasını tanımlamaktadır.

Bilimsel çalışmaları sebebi ile Sırp'lar için önem teşkil eden ve ayırım ya da farklılık düşüncesinin örneklerinin gözlemlenebildiği bir isim de Jovan Cvijić'tir. Öteki anlayışı ile kendini derin bir şekilde tanımlayarak benliği araştırmaya yönelten bir coğrafya profesörüdür. Nitekim 1918 yılında bir makalesinde şu sözlerle yer vermiştir:

Balkanizm bu yüzden Doğu'ya ait değildir; sıklıkla yapıldığı gibi Yakın Doğu ile de tanımlanamaz. Bu karışıklığa güney bölgelerinin yüzyıllar boyunca Batı Asya ve Kuzey Afrika ile ilişkisi sonucu Balkan Türkleri tarafından oluşturulan Muhammedcilik imajı neden olmaktadır. Doğulu-Türk etkisi hiç kuşkusuz bu yarımadada çok sayıda iz bırakmıştır. Hatta bu izler Eski Balkan medeniyetini oluşturmuştur. Ancak asıl dikkate değer olan Balkanizmin maddi medeniyeti ve ahlaki kavramları arasında varlığını mutfak kültüründen en ince etik kavramlara dek hissettiren eski Bizans medeniyetinin azımsanamayacak etkisidir. (Cvijić, 1918, ss. 470-482)

Cvijić'in bakış açısına göre Balkanizm Doğu ya da Osmanlı kültürüne ait değildir. Muhammedcilik fikrine karşılık olarak Bizans medeniyeti ile Ortodoks mezhebine gönderme yapmaktadır. Bu bağlamda, İslam'dan ayrı tutarak Osmanlı izlerini reddetmektedir. Dolayısıyla

öteki algısı ile kendini izaha giderek coğrafyayı araştırmaya yönlendirmektedir. Bu vasıta ile aynı zamanda da kendini tanımlamış olmaktadır.

Bu dönemdeki Sırp milliyetçiliğinin aşırılıklarından biri olarak değerlendirilebilecek olay I. Dünya Savaşı'dır. Savaşı başlatan olay Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip'in Arşidük Franz Ferdinand'ı Saraybosna'da öldürmesidir. Nitekim Princip, çoğunluğu Sırlardan meydana gelen Mlada Bosna örgütü ile bağlantılı bir milliyetçidir. Mlada Bosna adına ilk defa Sırp milliyetçiliğinin propagandasını gerçekleştiren *Otadzbina* gazetesinde 1907'de yer verilmiştir. Örgüt de bu dönemde kurulmuştur (Glenny, 2001). Mlada Bosna üyeleri direniş hareketlerini cahil ve geri bırakılmış olma motivasyonu ile gerçekleştirmektedirler. Aynı zamanda örgüt üyelerinin çoğunluğunu Sırlar oluşturmakla birlikte bünyesinde Hırvat ve Müslümanlar da bulunmaktadır (Glenny, 2001). Örgütün amacı ise Bosna-Hersek topraklarının Avusturya yönetiminden kurtararak diğer Güney Slavlar ile birleşmektir (Güveloğlu, 2009).

Örgütün amaçlarını da Sırp milliyetçiliğini de özetleyen nitelikte, suikastın gerçekleşmesinden sonra, Princip duruşmasında şu sözlere yer vermiştir: "Ben bir Yugoslav milliyetçisiyim, tüm Yugoslavların birleşmesini hedefliyorum ve ne tür bir devlet olduğu umurumda değil, ancak Avusturya'dan kurtarılması gerekiyor." (Gavrilo Princip: Bosnian assassin. <https://peoplepill.com/i/gavrilo-princip>)

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun topraklarını bölmek yerine Sırların federal bir yapı oluşturmak istemesi bu duruma sebep olmuştur (Samancı & Pala, 2021). Sırp milliyetçiliğinin de ana fikri tek bir çatı altında Sırların birleştirilmesi düşüncesi olması nedeniyle, bu büyük olayda da Sırp milliyetçiliğinin izlerini görmek mümkündür.

Tarihsel süreçte Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı ise literatürde I. Yugoslavya olarak da anılmaktadır. Bu krallık Sırların Slav ırkının koruyucusu olarak kendilerini görmesi nedeniyle ile Sırp milliyetçiliğinin nüfuz alanını yakından etkilemiştir. Sırların yönetim içerisindeki üstün olma hali Büyük Sırbistan yaratma fikrinin doğal bir sonucudur. Daha sonra bir isim değişikliği ile Yugoslavya olacak olan SHS Krallığı içerisindeki Sırlar, milliyetçi duyguları daha yoğun hissedeceklerdir.

SHS Krallığı'nın yönetsel durumu incelendiğinde, Sloven Anton Korošets, Hırvat Ante Turumbić, Sırp Svetozar Pribiçević ve liderliğini Sırp Stojan Protić'in üstlendiği koalisyon hükümeti kurularak kralın hanedanı yöneteceği, mevcut üç milletin de ortak vatandaş olacağı ve dinde eşitlik sağlanacağı, Kiril ve Latin harflerinin kullanılacağı, parlamenter monarşi sisteminin olacağı, Temsilciler Meclisi üyelerinin doğrudan seçilme yoluyla görev alacağı, anayasal ve demokratik olacağı kararları alınmıştır (Kamil, 2023). Burada dikkat edilmesi gereken birtakım hususlar göze çarpmaktadır. Bunlar; yönetimdeki kişilerin etnik kimliklerinin ön planda olması ve alfabelidir. Demokratikleşme çabası olarak yorumlanan her iki alfabenin kullanımına izin verilmesine ters bir okuma yapıldığında, Sırların alfabelerinden vazgeçmeyerek dile vermiş oldukları önemi görmek mümkündür. Aynı zamanda her etnik milletin temsilcisi olması eşitlik olarak değerlendirilirken kralın Sırp olma gerçeği göz ardı edilmektedir. Bu sebeple, antidemokratik hareketlerin meydana gelmesinde de Sırp milliyetçiliğinin etkisini gözlemlemek mümkündür.

SHS Krallığı'nda temsil durumundan kaynaklı yaşanan kaos ortamı yönetime de etki etmiştir. Karadağlı bir milletvekilinin Hırvat milletvekilini öldürmesi ile I. Alexander parlamentoyu kapatarak mevcut Vidovdan Anayasası'nı yürürlükten kaldırmış ve krallığın adını Yugoslavya Krallığı olarak değiştirerek millî sembolleri yasaklamış, "tek kral, tek millet, tek devlet" sloganı ile krallık diktatörlüğü olarak adlandırılan dönem ile geçmiş mirası yok etmiştir (Kamil, 2023). Bu tutumdan krallık içerisindeki tüm etnik gruplar etkilenmiştir. Azınlıkta olan gruplar Sırlar tarafından tanınmamış ve Sırlar, SHS Krallığı'nın içindeki Banovinler'de³ Sırp nüfusunu arttıracak faaliyet ve göçlerde bulunmuşlardır. Temsil durumu ile hareket eden

³ SHS Krallığı döneminde 'Banovina' adı verilen 9 ayrı idari bölümü ifade etmektedir. Bu banovinler ise Dunavska, Dravska, Savska, Drinska, Moravska, Primorska, Vardarska, Zetska'dır.

Sırp'ların uyguladıkları bu politikalar ile ideaları yönünde eylemlerini gerçekleştirdiklerini söylemek mümkündür.

Sırp milliyetçiliğini etkileyen kavramsal meselenin terminolojik bir incelemesine bakıldığında, SHS Krallığı'nın, Yugoslavya Krallığı adını alması ile temsil durumunu tetikleyen unsurun "Yugoslavya" kelimesinin anlamı olduğunu söylemek mümkündür. Kelime olarak "yug" Boşnakça, Hırvatça ve Sırpça dillerinde "güney" anlamını taşımaktadır. Bu nedenle, Yugoslavya hem bir devleti hem de bir ideolojiyi temsil etmektedir. Diğer bir deyişle, Yugoslavya Güney Slavları Yurdu anlamına gelmektedir (Özçelik, 2018a). Bu anlam da kaçınılmaz olarak milliyetçilik unsurunu tetiklemekle birlikte siyasetten sosyo-kültürel alana kadar milliyetçiliğin varlığını korumasına bu bağlamda da ayrışmaların olmasına sebebiyet vermektedir.

Bu dönemde Sırp'ları da içerisinde barındıran SHS Krallığı ve sonrasında Yugoslavya Krallığı etnik açıdan bir birlik sağlayamamıştır. Bu durum da doğrudan milliyetçilik hareketlerini tetiklemiştir. Yalnızca Sırp milliyetçiliği üzerinden bu birliğin sağlanamamasını okumak hatalı olacaktır. Çünkü SHS Krallığı içerisinde çok fazla etnik grup barındırmaktadır ve bu etnik grupların milliyetçilik fikirleri de birliğin sağlanamamasına sebep olmuştur. Çekirdekten ayrışma yaşayan krallık, içerisindeki etnik grupların milliyetçilik duygularını, inançlarını ve dillerini yönetmede problem yaşamıştır. Krallık bu problemleri yönetme konusunda etnik çeşitliliğin bir getirisi olan etno-milliyetçi anlayışı hesaba katarak hareket etmediği söylenebilir. Başka bir etnik grubun, diğer etnik gruplar üzerinde etkinlik ve üstünlük sağladığı şeklinde iç anlaşmazlıklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda da Doğu Avrupa milliyetçilik anlayışını oluşturan bu unsurlar nedeni ile ortak bir millet/ulus inşası bu dönemde gerçekleşmemiştir.

II. Yugoslavya Döneminde Sırp Milliyetçiliği

Millet, bireylerin umutları, gereksinimleri ve çıkarları temelinde analiz edilmesi gereken yukarıdan inşa edilmiş iki yönlü bir olgudur (Hobsbawm, 2006). Hobsbawm'ın ulusal toplulukların icat edilmesinin nedeni olarak kabul ettiği bütünlüğün güvence altına alınması durumunun karşılaştığı tehdit, hızlı endüstriyel gelişimdir. Bu sebeple değişim kendini ulusal bir örtü ile gizleme ihtiyacı doğurmaktadır. Endüstriyel gelişim sömürgecilğin yayılmasına ve benliğin asimilasyonuna da sebep olmaktadır. Bu sebeple asimile olma korkusu ile milliyetçiliğin yükselişi paralellik göstermektedir. Dolayısıyla II. Yugoslavya olarak adlandırılan bu dönem -Soğuk Savaş dönemi olarak da ifade edilebilir- Sırp milliyetçiliği açısından da tarihsel bağlam, kültürel ve dilsel yönden Büyük Sırbistan ideası ile birleşmiş bir zaman aralığını ifade etmektedir.

Nitekim, çıkar ve milliyetçilik temelinde bir analiz yapıldığında Sırbistan için Sırp milliyetçiliğinin I. Dünya Savaşı'ndan ideolojik ve jeopolitik olarak beklentisi Akdeniz'e kıyısının olması yönündedir. Savaşın sonunda da bu amacının gerçekleştiğini gözlemlemek mümkündür. Çünkü I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Trianon, Neuilly, Saint-Germain antlaşmalarının toprak dağılımlarında Sırbistan sınırlarına dahil edilen yerler bulunmaktadır. Bu sayede Sırbistan, Büyük Sırbistan düşüncesi ve temsil anlayışı ile uluslararası arenadan çıkarları doğrultusunda neticeler elde etmiştir. Bir Sırp liderliği olarak tanımlanabilecek olan Yugoslavya'da iç karışıklık, etnik, dinî, siyasi ve özellikle ekonomik farklılıklar toprak kazanımlarındaki gibi olumlu sonuçlar doğurmamıştır.

İki büyük dünya savaşı ve ekonomik bunalımlar devletlerin iç siyasetini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun örneğini Yugoslavya'da da görmek mümkündür. Çünkü Yugoslavya içerisinde ekonomik açıdan bir dengesizlik/eşitsizlik durumu söz konusudur. Sanayileşmenin sonuçları, tarımda da kendini göstermiştir. Yugoslavya'nın kıyı kesimleri ile iç kesimlerinde bu farkın varlığı açıkça gözlemlenebilmektedir. Hırvatların ve Slovenlerin olduğu bölgeler, tarımda sanayileşmenin sonuçları kapsamında değerlendirilecek olursa, diğer Yugoslavya bölgeleri ile farklılıkları ve ekonomik açıdan eşitsizlikleri dikkat çekmektedir. Yugoslavya'nın ekonomisi açısından bu durum Yugoslavya'nın ilerleyen dönemlerinde de siyasi ve etnik farklılıklarla birleşerek kapitalist düzene teslim olmasına neden olacaktır.

II. Dünya Savaşı ile Hırvat ve Alman ortak hareketi Sırp nefretini zirveye çıkaran bir olaydır. Çünkü Hırvatların bir oluşumu olan Ustaşa⁴ adlı milliyetçi örgüt, Sırlara yönelik etnik temizlik girişiminde bulunmuştur ve Sırlar da bu durumu hiçbir zaman unutmamıştır (Ugar-kovic, 2017). Bunun karşılığı olarak da Sırp milliyetçi örgütü Çetnikler⁵ de Hırvatlara yönelik bir temizlik hareketine başlamışlardır. Çetnikler'in asıl amacı, Yugoslavya topraklarında Sırp hakimiyetini sağlamak ve bu topraklar üzerindeki Sırp olmayan tüm unsurları yok ederek Almanlar da dahil olmak üzere tüm etnik unsurlardan kurtulmaktır (Özçelik, 2018b). Bu bağlamda Sırp milliyetçisi olan Stevan Moljevic, Büyük Sırbistan düşüncesi ile Homojen Sırbistan adlı bir bildiri yazmıştır. Bu bildiride Sırların asıl görevini şu şekilde ifade etmiştir: "Üzerinde Sırların yaşadığı bütün etnik toprakları kapsaması gereken homojen bir Sırbistan yaratmak ve teşkil etmektir." (Özçelik, 2018b, s. 146).

I. Yugoslavya'nın sonunu getiren bu farklı etnik grupların uyuşmazlığı II. Yugoslavya'nın içerisinde de varlığını kin ve nefret duyguları ile bünyesinde barındırmıştır. II. Yugoslavya birçok alanda farklılıkları bünyesinde barındırmaktadır. Bu sebeple, II. Yugoslavya'da Tito, bir üst kimlik oluşumuna gitmeyi hedeflemiştir. Başka bir deyişle, devletin başında olan Tito, Yugoslavcılık düşüncesini aşılama çabası yapmıştır. Fakat II. Dünya Savaşı'ndan çıkan devlet hem içte hem de dışta yıkıma uğramıştır. Ekonomik ve sosyal yaşam için şehirlerin neredeyse bu dönemde yeniden inşası gerekmektedir. Bu bağlamda Tito devletçi politikalar izlemeyi tercih ederek devleti kontrol altında tutmayı hedeflemiştir (Özçelik, 2018b).

Bu dönemde Yugoslavya içerisinde Ortodoks ve Katolik kiliselerinin de milliyetçilik faaliyet gösteren üyelerine yönelik önlemler alınmıştır. Fakat Yugoslavya'nın dağılmasında temel problemler; ekonomik yetersizlik, federe cumhuriyetlerin Tito'nun istediği eşitlik fikri ile ne ekonomik ne de siyasi sonuçlar vermemesi ve etnik çeşitliliğin meydana getirdiği ayrılıkçı milliyetçilik hareketleridir. Bu dönemde Sırp milliyetçiliğinde ayrılıkçı milliyetçilik anlayışını daha net görmek mümkündür. Çünkü devlet lideri Tito devlet politikalarını izlerken bu aşırı milliyetçi etnik grupları göz önünde bulundurarak hareket etmiştir. I. Yugoslavya'daki sonuçların tekrar yaşanmaması yönünde bir yol izlemeyi tercih etmiştir. Fakat Tito'nun devlet anlayışı ile Sırların devlet anlayışları rejimden başlamak üzere ortak değildir. Bu nedenle, Yugoslavya'da aşırı ayrılıkçı hareketlerin yanı sıra Büyük Sırbistan fikrinden kaynaklanan ayrılıkçı düşüncelerin yarattığı uyumsuzluk ortamı söz konusudur.

Ayrılıkçı milliyetçilik anlayışına sahip olan Sırların karşı geldiği ya da anlaşılamadığı noktaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Yugoslavya'nın ademi merkeziyetçi bir anlayışta ilerlemesi,
- Makedonya, Kosova, Voyvodina bölgelerinin Sırlardan ayrı görülmesi,
- 1974 Anayasası ile Yugoslavya içerisindeki özerk bölgeler ile federe cumhuriyetlerin eşit statüye getirilmesi,
- Sırp milliyetçilerinin siyasi hayattan uzaklaştırılması.

Yukarıda ifade edilen maddeler Sırların Tito Yugoslavya'sı içindeki genel durumunu göstermekle birlikte, Büyük Sırbistan düşüncesinin önünü kesecek olaylar olduğu için bu şekilde bir tasnife gidilmiştir. Bu maddeler kısaca Sırlar açısından izah edilecek olursa, öncelikle ademi merkeziyetçi yapı Belgrad merkezli Büyük Sırbistan fikri ile ters düşmektedir. Çünkü bu yapı, federe cumhuriyetler ve özerk bölgelerden meydana gelen Yugoslavya'nın içerisindeki bu bölünmüşlüğü gücünü arttıracak bir nitelik taşımaktadır. Sırların kendi toprakları içerisinde gördükleri yerlerin kendilerinden ayrı olarak değerlendirilmesinden memnun olmamakla birlikte ayrı ve kendileri ile eşit statüde olarak farklılaştırılmasını istememektedirler.

⁴ Orijinal adı Ustaşa olan Hırvat milliyetçisi, faşist bir örgüt olarak tanımlanmaktadır. Alman ideolojisini benimseyen ve yaptıkları zulümler ve acımasızlıklarla gündeme gelen bu örgüt Drina Nehri'nden başlayarak Belgrad da dahil olmak üzere bu coğrafyada Büyük Hırvatistan devletini oluşturmayı savunan bir ideolojiye sahiptirler. Aynı zamanda da Alman faşistlerinin anlayışı olan saf/arı ırkı savunmuşlardır.

⁵ Orijinal adı Çetnici olan Mihver ve Hırvatlara direnmek amaçlı meydana gelmiş aşırı Sırp milliyetçisi gruptur. Daha sonra Çetnikler; Tito döneminde Tito'ya bağlı komünist, Partizanlar, adlı grupla çatışması ile daha çok ön planda olmuştur.

Diğer bir problem olarak anayasal durum gösterilebilir. Fakat anayasal durumun sadece Sırp'lar açısından değil, Tito için de bir tehdit niteliğinde olduğu söylenebilir. Çünkü II. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen bölünmeler ve yeni devletlerin ortaya çıkması ulus-devlet anlayışının bir sonucu olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda, bölgede etnik milliyetlerin farklılığı, aşırılıkçı hareketler ve aşırı milliyetçi grupların olması ulus-devlet oluşumuna zemin hazırlamaktadır. 1974 Anayasası da bu durumun etkisinin daha da artmasına sebep olmuştur. Çünkü 1974 Anayasası ile federe cumhuriyetler ve özerk bölgeler eşit statüde değerlendirilmeye başlanmıştır.

Yugoslavya'yı meydana getiren cumhuriyetlerin ayrı anayasaları ve meclislerinin olması, aynı zamanda Yugoslavya tarafından da tanınma hali, uluslararası ilişkilerde bu cumhuriyetlere birer devlet statüsünün verildiği anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, bu Yugoslavya'yı ekonomik, siyasi, kültürel farklılık ve eşitsizliklerin yanı sıra dağılmaya götüren bir diğer unsurdur. Bu durum Yugoslavya için olumsuz bir sonuç meydana getirirken Sırp'ların da temel düşüncelerinin hayata geçmesi için bir engel oluşturmaktadır. Fakat buna karşılık 1945'ten 1980'e kadar Tito, Yugoslavya'nın idaresinde bulunmuş, ulus problemlerine objektif yaklaşarak halkın sempatisini kazanmış ve böylelikle devletin devamlılığı ile Tito arasında bir bağ oluşmuştur (Yalçın, 2021).

Öte yandan, Yugoslavya'da sistemli olarak başta bir eşit dağılımdan söz edilebilir. Bindiği üzere devlet lideri Tito, Hırvat asıllıdır. Yugoslavya'ya özgü olan "özyönetimli sosyalizm"⁶ anlayışının fikir babası olan Edward Kardelj ise Sloven'dir ve Yugoslavya İstihbarat Teşkilatı'nın başında da Sırp'lar için önem teşkil eden Sırp milliyetçisi Aleksander Ranković bulunmaktadır (Yalçın, 2021). İlerleyen dönemde, 8. Kurultay'da, Kardelj ile Ranković'in farklı fikir beyanları ve Tito'nun Kardelj'in fikirlerine yakın tavır sergilemesi sonrasında Ranković görevden uzaklaştırılmıştır. Fikir ayrılıklarının temel nedeni ise cumhuriyetlerin güçlerini arttıracak bir girişimde bulunulmaması gerektiğini savunan Ranković'in bu fikri devlet içerisindeki konumuna zarar vermiştir.

Etnik çeşitlilikten dolayı etno-milliyetçi hareketlerin engellenebilmesi maksatlı Yugoslavya'da Tito bir üst kimlik inşasına gitmeye çalışmıştır. Bu kimliği oluşturabilmek için kültürel ve mesleki kuruluşlar meydana getirilmiş, eğitim alanında da okullarda Yugoslav ders kitapları ve müfredatları kullanılmıştır (Sarı, 2022). Başta üst kimlik inşasında başarılı bir yol izlenmiş olsa da sonrasındaki anayasal değişiklikler, Yugoslavya içerisindeki cumhuriyetlere daha fazla yetki verilmesi ve ekonomik açıdan daha serbest bir ortamın yaratılması Yugoslavya açısından üst kimlik inşasının devamlılığında aksaklıklara neden olmuştur. Nihayetinde, bu girişimlerin Yugoslavya için başarısızlıkla sonuçlandığı şeklinde yorumlanabilir.

Yugoslavya'yı ayakta tutan ve birleştirici düşünceleri ile hareket eden Tito'nun ölümü üzerine bu üst kimlik anlayışının tamamen yok olduğu söylenilebilir. Çünkü ölümü ile birlikte Yugoslavya içerisinde aşırılıkçı milliyetçi hareketlenmeler yaşanmaya başlamıştır. 1980'ler Yugoslavya içerisindeki etnik milletlerin kendi etnik kimliklerini ön plana çıkardığı yıllar iken 1990'lara gelindiğinde bu etnik milliyetçi anlayış tamamen yerini ayrılıkçı milliyetçi fikre bırakmıştır (Sarı, 2022). Bu bağlamda, Tanıl Bora (2018) *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya* adlı eserinde bu ayrılıkçı milliyetçiliğe geçişi şu şekilde ifade etmiştir:

1981 yılında yapılan nüfus sayımında, 22.4 milyonluk nüfusun sadece 1.2 milyonluk (%5) küçük bir azınlığı millî kimliğini "Yugoslav" olarak belirtti... Sayım sonuçları, Yugoslavya'nın içinde ve dışında pek çok gözlemci için, ülkede etnik tarihî millî kimliklerin güçlendiğinin ilave bir işareti idi. 1980'lerin ilk yarısı boyunca, milliyetçilik, halk(lar)da iktisadi bunalıma karşı kabaran tepkinin aktığı/akitildiği mecra hâline

⁶ Yugoslavya dağılana kadar varlığını sürdüren özyönetimli sosyalizm anlayışı, sosyal ve ekonomik bir model olarak devletin idaresinde bulunan fabrikaların idaresinin işçilerde bulunması gerektiğini savunmaktadır. Sovyet anlayışından farklılığını vurgulamak maksadıyla özyönetimli sosyalizm, devleti ekonomiden ayrı tutmayı hedeflemektedir. Sovyetler ile ilişkilerin bozulmasına da sebep olacak bu anlayış halk tarafından komünist ideolojiden uzaklaştırıldığı şeklinde de yorumlanmıştır (Tito, 2021).

gelecekti. Tito sonrası Yugoslavya'ya geçiş dönemi olduğu düşünölen 80'lerin ilk yarısı, milliyetçiliğe geçiş dönemi oldu. (s. 103)

1980'li yıllarda ve sonrasında milliyetçi entelektüeller ve din adamları da milliyetçiliğin yükselişinde önemli rol oynadığını söylemek mümkündür. Çünkü bu dönemde Milošević ile kilise ve entelektüeller arasında milliyetçi bir cephe meydana getirilerek Milošević iktidarına güç kazandırılmıştır. Öte yandan edebiyat alanında da Sırp milliyetçiliği gücünü kaybetmemiştir. Dobrica Ćosić Sırp milliyetçiliğinin edebiyat alanında manevi bir yere sahip olmuştur (Silber & Little, 1995).

Ćosić'in de üyesi olduğu 13 Haziran 1985 tarihinde Sırp Bilimler ve Sanatlar Akademisi'nin 13. toplantısında Paulelvić, Antonije Ćisaković, Dushan Kanazir, Mihajlo Marković, Milosh Macura, Dejan Medaković, Miroslav Pantik, Nikolla Pantik, Ljubisha Rakik, Radovan Samarhik, Miomir Vukobratović, Vasilije Krestik, Īvan Maksimović, Kosta Mihajlović, Stojan Ćelik ve Nikolla Ćobelj gibi entelektüellerden Sırbistan ve Sırp halkının durumunu incelemek amacıyla bir komite kurulmasına karar verilmiştir. Bu komitenin aldığı kararlar 24 Eylül 1986'da *Večernje Novosti*⁷ adlı bir gazetede yayınlanmış, tarihe de *Memorandum* olarak geçerek Sırp milliyetçiliğinin en önemli belgelerinden biri şeklinde nitelendirilmiştir (Özçelik, 2018b). Memorandum'da Garašanin tarafından kaleme alınan Büyük Sırbistan'ın gerçekleştirilmesini savunan *Načertanije*'ye de atıf yapılmıştır. Aynı zamanda bu Memorandum, Sırbistan'a ait özerk bölgelerde Tito'nun göçleri nedeni ile Sırlara zarar verildiğini ve Sırp nüfusunun zorla göç ettirildiğini de içermektedir (Kenar, 2005).

Sırlar, elli yıldan az bir süre zarfında birbirini izleyen iki kuşak içinde iki defa fiziksel olarak yok edilmeye, zorla asimilasyona, başka dinlere dönüştürölmeye, kültürel soykırıma, ideolojik dayatmaya maruz bırakılmış ve kendi geleneklerini terk etmeye ve reddetmeye zorlanmışlardır. (Memorandum'dan aktaran Soso, 2002, s. 180)

1980'lerden itibaren Sırların milliyetçi düşöncelerinin öncüsü tartışmasız Slobodan Milošević⁸ (1941-2006) olmuştur. İyi bir hitabet ile kitlelerde etki yaratarak Sırp milliyetçiliğini tetiklemiştir. Sırların baskı altında olduğunu öne sürerek ve devletin gerçek sahibinin Sırlar olduğunu vurgulayarak bir manifesto yayınlamıştır (Yılmaz, 2011). Milliyetçilik anlayışındaki değişimi bu dönemde gözlemlemek mümkündür. Çünkü lider etrafında toplanan bir ulus ile oluşan milliyetçilik anlayışı söz konusudur. Milošević'in izlediği yol, otoriter tavrı ve kitleyi etrafında toplaması Yugoslavya'nın da sonu olarak değerlendirilebilir. Çünkü üst kimlik anlayışının Sırp milliyetçiliğini yok edecek bir anlayış olduğu düşünölmesi sebebiyle, Sırp milliyetçiliğinin daha uç örnekleri yaşanmaya başlayacaktır.

Özetle ayrılıkçı milliyetçilik anlayışına evrilen ve 1980 sonrasında Milošević etrafında şekillenen bu dönemdeki Sırp milliyetçiliği 4 ana unsura dayanmaktadır:

1. Sosyalist Yugoslavya'nın Hırvat-Sloven dayanışması (Tito-Kardelj) olarak Sırlara karşı oluşturulan bir yapı olarak değerlendirilerek özellikle Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Kosova bölgelerinde Sırların baskı, zulüm ve tehlike altında oldukları fikri,
2. Sırların içlerinde bulundukları bu baskı ve zulüm ortamından kurtulabilmek ve gelişebilmek için tüm Sırların tek bir Sırp Devleti çatısı altında birleştirilmesi düşöncesi,
3. Kosova, Vojvodina, Bosna-Hersek, Karadağ, Makedonya ve Hırvatistan'ın bazı bölgeleri olan Slavonija ve Krajina topraklarının tarihsel geçmişlerine dayanarak bir Sırp toprağı olduğu düşöncesi ile Büyük Sırbistan'ın kurulması gerektiği anlayışı,

⁷ 1953 yılında yayın hayatına başlayan, Sırbistan'da yayınlanan ve 23 ölkede aktif olarak varlığını sürdüren günlük gazetedir.

⁸ Slobodan Milošević, Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından savaş suçu sanığı ilan edilen ve insanlığa karşı suç işlediği için Lahey Uluslararası Adalet Divanı'na verilen görev başındaki ilk devlet başkanıdır. Ağır savaş suçları hakkında 66 farklı davaya sahiptir. 4 yıl boyunca Lahey'de (Hollanda) eski Yugoslavya için kurulmuş olan Savaş Suçları Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Bosna Savaşı sebebiyle ABD öncülüğünde kurulan, Birleşmiş Milletlere bağlı mahkemenin yaptırmış olduğu özel cezaevinin bulunduğu Scheveningen'de tutulmuş ve 11 Mart 2006 tarihinde savaş suçlarından yargılandığı dönemde Lahey'de ölmüştür.

4. Sosyalist sistemden uzaklaşarak kapitalist düzene geçilmesi gerektiği düşünceleridir. (Sancaktar, 2008, s. 91)

II. Yugoslavya'nın Dağılmasından Günümüze Sırp Milliyetçiliği

Yugoslavya içerisindeki artan aşırı milliyetçi hareketlerin nefret duygusu ile birleşerek Yugoslavya'nın dağılışı ve Soğuk Savaş döneminin sona erdiği dönem olarak gösterilebilir. Bu bağlamda, Yugoslavya'nın dağılmasındaki ekonomik, siyasi, kozmopolit yapı haricinde etkili olan bir diğer unsur etno-milliyetçi hareketlerin aşırılıkları olmuştur. SSCB'nin dağılması ile komünist rejimin kapitalist Batı düzenine teslim olmasından Balkanlar da etkilenmiştir. Tito dönemindeki ekonomik açıdan pragmatist hareketler Yugoslavya'nın Batı ile ilişkiler içerisine girmesine sebep olduğu için kapitalist düzenin de bu vasıta ile Yugoslavya içerisine sızmaya başladığı söylenilebilir. Diğer bir deyişle, Yugoslavya açısından ekonomik anlamda kapitalizme yenilgi, birden meydana gelmiş bir olay değildir. Dağılışın ardından Batı'ya uygun nitelikleri sağlamış olan devletlerin Avrupa Birliği'ne (AB) kabulünün süresinden bu durumun analiz edilmesi mümkündür.

Yugoslavya'nın dağılmasındaki çatışmalarda, kanlı savaşlarda ve zulümlerde milliyetçiliğin izlerini görmek mümkündür. Srebrenica Olayları bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Günümüzde hala daha ölen kişilerin cansız bedenleri ya da bulunan uzuvları anma törenlerinde defnedilmeye devam etmektedir. Bu olayın hukuki olarak belgelenmiş ilk soykırım olması nedeni ile de hem bir ilk hem de unutulmayacak bir önem teşkil ettiği söylenebilir. Ancak Sırp cumhurbaşkanı olan Tomislav Nikolić 2013 yılında yaptığı açıklamada yapılan *hatalar* için özür dileyerek durumun bir soykırım olduğunu reddetmiştir (Pehlivan, 2019).

Milliyetçilik bağlamında ayrışmanın arttığı bu dönemde, Saraybosnalı Müslüman/Bosnalı/Yugoslav bir kişi, savaş döneminin sosyo-psikolojik etkisini şu sözlerle ifade etmektedir:

İlk önce, ben bir Yugoslav idim. Sonradan, ben bir Bosnalı oldum. Şimdi, ben bir Müslüman oluyorum. Bu, benim seçimim değil. Tanrının var olduğuna inanmıyorum bile. Fakat iki yüz bin ölüden sonra, ne yapmamı istersin? Herkes, ait olabileceği bir ülkeye sahip olmalıdır. (Sancaktar, 2008, s. 112)

Nitekim, 1990 yılı ile başlayan ayrılıkçı milliyetçilik hareketleri neticesinde Slovenya, Makedonya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in bağımsızlıklarını kazanmaları ile resmen II. Yugoslavya olarak adlandırılan Tito'nun özyönetimli sosyalist Yugoslavya'sı dağılmıştır. Geride kalan Karadağ ve Sırbistan birlikte Yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni kurmuş olsalar da bağımsızlık arzusu devam etmiştir. 2002 yılında Belgrad Anlaşması ile Yugoslavya'nın halefi konumunda kurulan Sırbistan ve Karadağ Devlet Birliği'nin anayasal şartı, bağımsızlık referandumu düzenlemesine üç yıllık bir moratoryum koymuştur. Ancak üç yılın sonunda Karadağ bu birlikten ayrılmak istediğini ve bir referandum düzenleme niyetini açıklamıştır (OSCE/ODIHR, 2006). Çünkü Karadağ halkı içerisinde bağımsız bir devlet olma arzusu bölünmelere sebep olmuştur. Bu ayrılığın da etnik kimlik ile yakından bağlantılı olduğu yönünde faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Ancak tarih Karadağ ve Sırbistan'ın ortaklıklarına dair örneklerle doludur. Ek olarak Sırbistan ve Karadağ ortak dile, ortak dine ve ortak mezhebe mensuptur. Fakat 1878 yılında iki ayrı devlet şeklinde kurulan Sırbistan ve Karadağ, 1918'deki birleşmenin ardından, 2006 yılında tekrar iki ayrı devlet olarak uluslararası arenada yer almaya başlamıştır. Ancak bu ayrılığın neticesinde göz ardı edilmemesi gereken husus ise Karadağ'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından 2017 yılında NATO'ya üye olmasıdır.

Nihayetinde, Karadağ'ın ayrılması ile bu yeni oluşum da hayatta kalamamıştır. Daha sonra NATO'nun müdahalesine kadar uzanan Kosova-Sırbistan sorunu da çözüme kavuşturularak 2008 yılında da Kosova Sırbistan'dan ayrılmış ve bağımsız bir devlet statüsüne gelmiştir.⁹ Böylece Sırbistan tek kalarak ayrı bir bağımsız devlet şeklinde uluslararası arenada bugünkü konumuna ulaşmıştır.

⁹ Sırbistan, Kosova'nın bağımsızlığını tanınamakla birlikte bölgeyi Kosova ve Metohija Özerk Bölgesi olarak kabul etmektedir. Buna karşılık uluslararası arenada 2008 yılında bağımsızlığını kazanan Kosova'yı ilk tanıyan devlet Kosta Rika olmuştur. Kosta Rika'nın ardından tanıyan ikinci devlet ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmuştur.

Sırbistan'dan ayrılan devletler, Büyük Sırbistan düşüncesine ait olan sınırlar kapsamındadır. Bu nedenle de Milošević'in hakim olduğu ayrılıkçı milliyetçilik hareketlerinde gerek siyasi alanda gerekse de sosyolojik alanda bu milliyetçi görüş üzerinden politikalar izlenmiştir. Bu bağlamda, günümüz Sırbistan'ın meydana gelişinde Milošević'in rolü yadsınamaz bir gerçektir. Milošević'in döneminde bu aşırı milliyetçi algı yönetimi devam etmiştir. Fakat uluslararası konjonktürün değişiminin devletlerin izlediği yolu etkilemesi sebebiyle, Sırbistan'da değişiklikler bu dönemde görülmüştür. Uluslarüstü olarak ifade edilen AB'nin etkinliği Sırbistan'ı da etkilemiştir. Bu sebeple Sırbistan'ın izlediği politikalar Sırp milliyetçiliğinin anlaşmazlığından, temkinli ve pragmatist bir yola kaymıştır (Sarı, 2022). Savaş suçlusu olarak tanımlanan ve Yugoslavya'da yaşanan olayların sorumlusu olan kişilerin¹⁰ tutuklanarak teslim edilmesi yönünde tavırlar izleyen Sırbistan'ın AB'nin sempatisini kazanmaya çalıştığı söylenilebilir.

Askeri açıdan dengeli bir tutum içerisinde olması günümüzde hala Rusya'nın Sırbistan üzerindeki izini göstermektedir. Bu bağlamda da NATO'ya üye değildir (Sarı, 2022). Çünkü bu dönemde, Kosova olayından dolayı gerginliğin olması ve NATO'nun bombardıman düzenlemesinin de mesafeyi arttırdığı söylenebilir. Fakat buradaki asıl sebep olarak Rusya'dan çekince olduğu gösterilebilir. İki tarafla da iyi ilişkiler içerisinde hareket etme çabası şeklinde yorumlanabilir. Nihayetinde, Sırp milliyetçiliğinin sebep olduğu gerek ulusal gerekse de uluslararası olarak nitelendirilebilecek hiçbir olayın, Kosova örneğinde de görüldüğü üzere, çözüme kavuşması bakımından kolay olduğunu söylemek mümkün değildir.

Diğer yandan, Sırp milliyetçiliğinin dönemsel analizleri yapılırken dile verilen öneme vurgu yapılmıştır. Bu verilen değer günümüz Sırbistan devletinde de devam ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü Sırlar, alfabe açısından Kiril alfabesini kullanma konusundaki sadakattinden vazgeçmemiştir. Bayrak ve marş gibi devlet sembollerinde de geçmişine vurgu yaparak o izleri taşımaya devam etmektedirler. Çünkü Sırbistan, bayrağında Yugoslavya Krallığı'nın sembolüne yer vermektedir. Bu durum köklü bir geçmişi ifade ederek semboller yolu ile milliyetçilik bilincinin aşılması olarak yorumlanabilir. Millî marş tercihlerinde de buna benzer bir durumla karşı karşıya kalınmaktadır. Diğer bir deyişle, Sırbistan'ın millî marşı Bože Pravde¹¹ Sırp Prensliği'nden gelmez. Geçmiş izlere vurgu ve bağlılık, Sırlara sahip çıkılması yönündeki politikalar bakımından etno-milliyetçi anlayış ile yeniden devam etmekte olduğu söylenebilir.

Ek olarak sözlü edebiyat da Sırp milliyetçiliğinde din, etnik birlik, Büyük Sırbistan gibi önem taşımaktadır. Hatta bu sözlü geleneklerdeki mitler vasıtası ile milliyetçilik fikrinin güçlenmesini sağladıkları ve farkındalıklarını arttırdıkları söylenebilir. Tarihsel gerçekliği her ne olursa olsun, mitlerin amacı aidiyet hissi yaratarak nesiller boyunca güvenlik, itibar ve devamlılık sağlamak olmuştur (Smith, 2015).

Çünkü II. Yugoslavya'nın son dönemi ve dağılmasından sonra etkili rol üstlenen Milošević'in de örneğin; Kosova Efsanesinden etkilenecek ve onu kullanarak hareket ettiği söylenebilir. Etkili hitabeti ve ayrılıkçı milliyetçilik anlayışı ile kitlesini etrafında toplayan Milošević bu bağlamda tarihin ve sözlü edebiyatın gücünden de faydalanmıştır.

Kosova Efsanesi, Sultan Murad Hüdâvendigâr ve Sırp Prens Lazar arasında Kosova topraklarında meydana gelen Birinci Kosova Savaşı'nı içeren bir mittir. Kutsallık, kahramanlık ve ihanet motiflerini içeren bu efsane yazılı kaynaklarda, şarkı ve şiirlerde, aynı zamanda da kiliselerde vaazlarda, halk anlatılarında yer alarak çeşitli versiyonları ile günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır (Uğurlu, 2011). Bu durumun ise Sırların, Sırp kimliklerini gerek Osmanlı

Daha sonra Türkiye, Arnavutluk, İngiltere, Afganistan, Fransa, Arnavutluk Kosova'nın bağımsızlığını tanımıştır. 2020 yılında da İsrail Kosova'yı bağımsız bir devlet olarak tanımıştır. Fakat Rusya, Çin, Avrupa Birliği üyesi olan Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İspanya, Romanya, Slovakya Kosova'yı bağımsız bir devlet olarak hala tanımamaktadır. Tanımayı kabul etmeyen devletlerin Sırbistan-Kosova anlaşmazlığı benzerinde iç sorunlarının bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

¹⁰ Momčilo Krajišnik, Bilyana Plavsić, Ratko Mladić, Zdravko Tolimir, Radovan Karadžić.

¹¹ Tanrının Adaleti anlamına gelen Sırpça marş, Sırp Prensliği döneminde kullanılmış olan ulusal marştır.

İmparatorluğu içerisinde gerekse de Yugoslavya dönemindeki üst kimlik inşasında nasıl Sırp milliyetçiliğini ve kimliğini kaybetmediklerine yönelik bir örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Modernleşme teorilerinin de izlerinin gözlemlenebildiği Sırp milliyetçiliğinde medyanın da rolü bulunmaktadır. Milošević'in Sırp milletinin kurtarıcısı ya da büyük millî lider olarak tanımlanarak propagandaların yapılması milliyetçiliğin gücünü de etkilemiştir. Bu bağlamda, Christopher Bennett (1994) Milošević kontrolü altında bulunan medyanın Sırp lar üzerindeki tesirini şu şekilde ifade etmiştir:

1980'li yıllarda Milošević Sırbistanı'nın medya saldırısı, Nazi Almanyası'nın 1930'lu yıllardaki propaganda kampanyasına çok benziyordu. Gerçekten de ana tema –bütün Sırp lar tek bir Sırbistan içinde birleşmelidir– aynıydı. Aradaki büyük fark, medyanın 1980'li yıllarda 1930'lu yıllardan çok daha fazla güçlü olmasıydı ve dolayısıyla haberin ve bilginin çarpıtılma kapasitesi, 1980'li yıllarda 1930'lu yıllardakine göre çok daha büyüktü. Hitler, siyasal düşüncesini yaymak için basına, henüz çocukluk aşamasında olan film endüstrisine ve radyo dalgalarına sahipti. Milošević ise, kendisinin yeni Sırp milliyetçiliğini, televizyon yoluyla Sırbistan'daki her eve gönderme ve sindirme kabiliyetine sahipti. (s. 215)

Özetle, bu dönemde Sırp milliyetçiliğinin iki önemli olayı göze çarpmaktadır. Bunlar ifade edildiği gibi Srebrenica Katliamı sebebi ile Boşnaklara karşı aşırı ve ayrılıkçı hareketleri ile daha sonra Kosova sorununda görülen aynı ayrılıkçı ve aşırı milliyetçi tavır ve tutumlarıdır. İç siyasetinde Sırp milliyetçiliğinin vurgusu devam etse de pragmatist bir yol izlemeyi tercih eden Sırbistan, etnik kökenine bağlılıktan taviz vermeyen hareketlerini devam ettirmeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda, Büyük Sırbistan fikrinin ortadan kalkmadığı kanısına varılabilir. Çünkü böyle bir ideanın varlığı devam etmiyor olsa, günümüzde bu tarihsel kökene güçlü bağlılığın devamlılığını gözlemek de mümkün olmayacaktır.

Sonuç

Milliyetçilik kavramını tanımlamada kullanılan tüm unsurların Sırp milliyetçiliğinin ifade edilmesinde de kullanılmaktadır. Çünkü Sırp milliyetçiliğini oluşturan faktörler arasında din, dil, ırk, etnik köken gibi faktörler primordiyal yapıdaki Sırp milliyetçiliğinin yapı taşlarıdır. Dönemsel olarak analiz edilmeye çalışılan Sırp milliyetçiliğinin ilk basamağını oluşturan ve temellendiren faktörler ifade edilmiş olan dil, din ve etnik kökendir. Uluslararası konjonktür ile de değişim gösterecek olan bu araçlar temeli oluştururken etno-milliyetçi bir anlayış ile Sırp milliyetçiliği savunulmuştur.

Din bağlamında kilisenin rolü Sırp milliyetçiliğinde göz ardı edilemeyecek derecede önem arz etmektedir. Bu bağlamda millî bilincin aşılması ve sadakatin sağlanması maksadı ile kilise önemli roller üstlenmiştir. Bu sebeple kiliseyi, Sırp halkını bilinçlendiren, direnişçi yapısını tetikleyen etkili bir araç olarak görmek mümkündür. Bu bağlamda kilise ve din Sırp milliyetçiliğinin her döneminde etkin olmayı başarmıştır. Sırp milliyetçiliğinde gerek din üzerinden aşılamar gerek Kosova efsanesi gibi sözlü edebiyatın araçlarını kullanması, Sırp milletinin millî birlik ve beraberlik içerisinde olmasını sağlayan diğer bir deyişle, Sırp ulusunu kenetleyen bir yapıdır.

Dil bakımından Sırp lar, etnik birliği sağlama gibi dilde de Sırpçaya önem vermiş, Sırpçayı yabancı sözcüklerden arındırma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda alfabelerinden, Kiril alfabesinden, vazgeçmek yerine onu kullanmaya devam etmişlerdir. Dil milliyetçiliği ekseninde Sırp milliyetçiliğini güçlendirmişlerdir. Dilin yok olmasının ulusun da yok olması anlamına geleceği düşüncesinden hareketle, dindeki bağlılıkları gibi dil milliyetçiliğine bağlılıkları ile ön plana çıkmışlardır. Sırp dili ve edebiyatında önemli eserler verilerek halkın millî duyguları uyandırılmaya çalışılmıştır. Dilin bir ulusun en önemli unsuru olduğu fikrini savunarak aidiyet açısından çok daha ciddi bir yere sahip olduğu fikrini benimsemişlerdir.

Nihayetinde, etnik yapı bakımından Balkan coğrafyası kozmopolit bir yapıya sahip olması ile ön plana çıkmaktadır. Bu yapı milliyetçilik duygusu ile birleştiğinde Balkan coğrafyasının tarihini şekillendirmiştir. Bu sebeple Balkanlar'da ve Sırp milletinin olduğu bölgelerde, Yugoslavya özelinde bakıldığında, bu etnik çeşitliliğin ciddi sonuçlarını gözlemek mümkündür.

Etnik temizlik anlayışı içerisinde ilerleyen milliyetçilik hareketlerinde, ciddi oranda insan katliamlarının örneklerini görmek mümkündür. Bu bağlamda, Sırp milliyetçiliğinin ideolojisinde saf Sırp ırkının olması gerektiği fikri sebebiyle Alman faşist anlayışı ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Hırvatlara yönelik kin ve nefret duygusu, Boşnakların bir millet olarak kabul görülmemesi bu etnik temizlik anlayışının sebeplerini oluşturmuştur.

Büyük Sırbistan düşüncesi ile tarih boyunca hareket etmiş olan Sırp ulusunun milliyetçilik anlayışı da bu doğrultuda ilerlemiştir. Bu sebeple, Büyük Sırbistan ideası Sırp irredentizmi ile Kosova, Bosna-Hersek, Karadağ, Makedonya ve Hırvatistan'ın Krajina-Slovenya bölgelerinin ele geçirilmesini amaçlamaktadır. Güçlü bir tarihî geçmişe sahip olma vurgusu ile bu düşüncenin siyasi sınırları çerçevesinde toprak bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Temelde, gerçekleştirilen her çatışma ve savaşın ana hedefi bu ideayı gerçekleştirmek olduğu söylenebilir. Sırbistan tarihinde yaşanan olaylar da bu durumu destekler niteliktedir. Bu sebeple Büyük Sırbistan ideasının geçmişten günümüze her daim varlığını koruduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Sırp milliyetçiliğinin tarihsel süreç içerisinde gelişimi göz önüne alındığında birtakım neticelere varmak mümkündür. Öncelikle Sırp milliyetçiliğinin merkezi bir devlet anlayışına sahip olduğu kanısına varmak mümkündür. Bunun en açık örneğini Tito'ya karşı devlet rejimine yönelik isteklerinde görmek mümkündür. Aynı zamanda Yugoslavya'nın da Sırp'ların gücünün elinden alınmaya çalışıldığı bir yapılanma içerisinde olduklarını savunmaları da Sırp milliyetçiliğinin gelişmesine neden olmuştur. Nacertaniye programı ile Büyük Sırbistan fikrinin temellerinin atıldığı ve bu durumun da Sırp milliyetçiliğinin en önemli gelişmelerinden biri olarak değerlendirilmesi mümkündür. Yıkıcı bir rol üstlenen Sırp milliyetçiliği, Yugoslavya ile bir üst kimlik oluşturma çabası ve Tito'nun baskıcı rejimi ile bu dönemde dizginlenmeye çalışılsa da Tito'nun ölümü ile Milošević çevresinde tekrar hareketlenmiştir. Fakat bu milliyetçilik anlayışını sonuçları sebebiyle, diğer Sırp milliyetçilik hareketlerinden daha ayrıkça daha yıkıcı etkiye sahip bir milliyetçi anlayış olarak değerlendirmek mümkündür.

Ek olarak Sırp milliyetçiliğinin gelişim sürecinde tüm bu olay ve olguların yanı sıra etkili olan başka unsurlar da bulunmaktadır. Sırp Ortodoks Kilisesi, siyasiler ve Sırp milliyetçisi entelektüeller şeklinde sıralanabilir. Dinin Sırp milliyetçiliğindeki etkisinin ilk baştan beri bulunduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra Sırp milliyetçisi siyasetçiler, devlet içinde varlıklarını korumuş ve Sırp milletin savunucuları olarak rol üstlenmişlerdir. Bu nedenle, Sırp milleti tarafından da milliyetçi duygular sebebi ile ön planda tutulmuşlardır. Sırp milliyetçisi entelektüellerden kasıt ise Memorandum'dan kaynaklanmaktadır. Milošević'i yönlendiren Memorandum bu sebeple, Sırbistan tarihinde ve Sırp milliyetçiliğinin gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır.

Nihayetinde uluslararası konjonktürün değişmesi ile milliyetçilik hareketlerinin meydana geliş şekilleri de değişim göstermiştir. Bu sebeple Sırp milliyetçi hareketlerinin kanlı örneklerinin yakın geçmişte görülmesine karşılık, günümüzde bu milliyetçilik hareketlerini diplomasi özelinde görmek mümkündür. Bu bağlamda, Sırp milliyetçiliği her zaman savaşa hazır nitelikleri bünyesinde barındırdığı tarihten örnekler ile bilinse de günümüzde diplomasi masalarında yer aldığının söylenmesi mümkündür. Yüzlerce yıldır süre gelen Sırp milliyetçiliğinin yıkıcı etkisi, hiçbir durumda göz ardı edilmemesi gereken aynı zamanda Balkan coğrafyasının tarihini yazan bir etno-milliyetçi anlayıştır.

Kaynakça

- Abdula, S. (2013). *Din ve Milliyetçilik: Sırp Ortodoks Kilisesi ve Sırp Milliyetçiliği Örneği* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Alp, İ. (2017). Srebrenitsa Soykırımı (Temmuz 1995). *Avrasya Etüdları*, 52(2), ss. 153-197.
- Anderson, B. (2020). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İ. Savaşır, Çev.). Metis Yayınları.
- Babuna, A. (2009). Boşnaklar ve Kimlikler: Değişiklik ve Süreklilik. C. Sancaktar (Ed.), *Uluslararası Balkan Kongresi: Balkan Milletleri arasında etkileşim* (ss. 39-49). TASAM.

- Bennett, C. (1994). *Yugoslavia's Bloody Collapse: Causes, Course and Consequences*. Hurst & Company.
- Bora, T. (2018). *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*. İletişim Yayınları.
- Cvijić, J. (1918). The Zones of Civilization of the Balkan Peninsula. *Geographical Review*, 5(6), ss. 470-482.
- Çaputlu, Ö. (2019). Sırp Milliyetçiliğinin Fikirsal Arka Planı ve Sırp Resmî Tarih Yazımında Temel Vurgular. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 7(1), ss. 69-91.
- Eriksen, T. H. (2004). *Etnisite ve Milliyetçilik* (E. Uşaklı, Çev.). Avesta Yayınları.
- Gavrilo Princip: Bosnian assassin. <https://peoplepill.com/i/gavrilo-princip>
- Gellner, E. (2013). *Milliyetçiliğe Bakmak* (S. Coşar, S. Özertürk ve N. Soyarık, Çev.). İletişim Yayınları.
- Glenny, M. (2001). *Balkanlar 1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler* (M. Harmancı, Çev.). Sabah Kitapları.
- Gözler, K. (2001). Devletin Bir Unsuru Olarak 'Millet' Kavramı. *Türkiye Günlüğü*, (64, Kış), ss. 108-123.
- Güveloğlu, G. K. (2009). *Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Dönemi'nde Yugoslavya'nın Siyasal Hayatı ve Türkiye ile Siyasi İlişkiler* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Hayes, J. H. (2010). *Milliyetçilik Bir Din* (M. Çiftkaya, Çev.). İz Yayıncılık.
- Hobsbawm, E. J. (2020). *Milletler ve Milliyetçilik Program, Mit, Gerçeklik* (O. Akınhay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Kamil, İ. (2023). *Soğuk Savaş Döneminde Yugoslavya Siyaset-Ekonomi-Dış Politika (1945-1990)*. Kriter Yayınevi.
- Karpat, K. H. (2021). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*. Timaş Yayınları.
- Kenar, N. (2005). *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya: Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*. Palme Yayıncılık.
- Korkmaz, K. (2021). Sırp Milliyetçiliğinin Kuramsal Temelleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 18(71), ss. 535-546.
- Marković, S. (2011). Dositej Obradović: the Man who Introduced Modernity to the Serbs. *The South Slav Journal*, 30(3-4): ss. 5-27.
- Mazower, M. (2017). *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar* (A. Ozil, Çev.). Alfa Yayınları.
- Özçelik, M. (2018a). Yugoslavya Krallığı'nın Yıkılmasında İç ve Dış Siyasetin Etkisi (1929-1941). *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), ss. 25-60.
- Özçelik, M. (2018b). *Yugoslavya'da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Özkırımlı, U. (2015). *Milliyetçilik Kuramları*. Doğu Batı Yayınları.
- Pehlivan, H. (2019). Srebrenitsa Katliamı. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(51), ss. 6854-6865.
- Posmatračka misija za referendum OSCE/ODIHR-a. (2006). *Republika Crna Gora Referendum o državnom statusu*. Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava, Varşava.

- Samancı, O. & Pala, İ. B. (2021). Sırp Hırvat Sloven Krallığı'nın Etno-Sembolizm Perspektifinden İncelenmesi. *TUİÇ Akademi*, <https://www.tuicakademi.org/sirp-hirvat-sloven-kralliginin-etno-sembolizm-perspektifinden-incelenmesi/>
- Sancaktar, C. (2008). 1980 Sonrası Yugoslavya'da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3711/1980_sonrasi_yugoslavyada_sirp_ve_hirvat_milliyetci_ligi
- Sarı, S. (2022). *Yugoslavya Sonrası Devlet İnşasında Ayrılkçı Milliyetçilik ve Sonuçları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi.
- Selçuk, S. S. (2011). Milliyetçilik Üzerine: Bir Literatür Taraması. *Journal of Yasar University*, 23(6), ss. 3855-3865.
- Silber, L. & Little, A. (1995). *The Death of Yugoslavia*. Penguin Books.
- Smith, A. D. (1986), *The Ethnic Origins of Nations*. Basil Blackwell Inc.
- Smith, A. D. (2004). *Milli Kimlik*. İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik* (Ü. H. Yolsal, Çev.). Atıf Yayınları.
- Smith, A. D. (2015). *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik* (B. F. Çallı, Çev.). Alfa Araştırma.
- Soso, J. D. (2002). *Saviours of the Nation: Serbia's Intellectual Opposition and the Revival of Nationalism*. McGill-Queen's University Press.
- Stojanović, D. (2016). The Balkan Wars in Serbian History Textbooks (1920-2013). K. Boeckh ve S. Rutar (Edt.), *The Balkan Wars from Contemporary Perception to Historic Memory* (ss. 275-290). Palgrave Macmillan.
- Tito. (2021). *Özyönetimli Sosyalizm*. (B. Babacan, Çev.). Dorlion Yayınları, 2021.
- Ugarkovic, U. (2017). *Sırp ve Türk Güncel Okul Tarih Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Uğurlu, M. (2011). Kosova Efsanesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (14, Bahar), ss. 241-252.
- Wachtel, A. B. (2009). *Dünya Tarihinde Balkanlar* (A. C. Akkoyunlu, Çev.). Doğan Kitap.
- Yahşi, F. (2017). Modernleşme Kavramı Çerçevesinde Ernest Gellner'in Milliyetçilik Kuramına Bakış. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(18), ss. 699-710.
- Yalçın, A. K. (2012). *Balkanlar'da Sırp Milliyetçiliği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Yanık, C. & Kara, M. (2016). Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern Milliyetçi Kuram ve Etno-Sembolcü Milliyetçi Yaklaşım. *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(1), ss. 559-582.
- Yılmaz, M. (2011). *Yugoslavya'nın Dağılıması ve Sırp Milliyetçiliği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kadir Has Üniversitesi.

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.